

Oehoe, 'nieuwe' soort voor de AWD

En andere archeologische vondsten in de Van Limburg Stirumvallei

Niet veel lezers van de Fitis zullen weten dat ik buiten mijn passie voor de natuur en in het bijzonder de vogels, nog een passie heb. Dat is de historie van de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD), in het bijzonder de archeologie. Mijn belangstelling hiervoor was altijd al sluimerend aanwezig en ik las ieder artikel over opgravingen en vondsten van bijvoorbeeld Vikingschatten die gevonden werden. Een erg verlate vondst van Oehoebotten in de AWD bracht mijn passie voor archeologie en vogels samen.

Gemiste kans voor broedvogels

Ik volg al vanaf 1995 het dempen van het Van Limburg Stirumkanaal in het zuidwesten van de AWD. Vooral ook om te zien wat deze grote ingreep voor de vogelstand zou betekenen.

Het is jammer dat tijdens het dempen van het kanaal geen poging is gedaan om een permanent meertje met een eiland aan te leggen. Dat was een kleine moeite geweest en had hoogstwaarschijnlijk leuke resultaten op kunnen leveren voor vele vogels. Er werden wel enige kleine poeltjes aangelegd op ongunstige plaatsen, zodat ze binnen een jaar al weer geheel waren dicht gestoven.

Middeleeuwse akker stuift bloot. Foto: Hans Vader

Onverwacht leuke ontwikkeling

Wat wel leuk was: tijdens het dicht stuiven van een poel werden diepere, ongestoorde grondlagen zichtbaar. Er werd onder meer een middeleeuwse akker gevonden, waarop aardewerk scherven lagen uit de jaren 600-1000, vooral Karolingisch- en lokaal kogelpotaardewerk. Maar ook botten van onder meer Edelhert, dat als slachtafval op de akker terecht is gekomen.

Naast deze akker kwamen harde lagen bestaande uit kalkgyttja te voorschijn. Kalkgyttja is een kalkrijke laag, die meer dan 1000 jaar geleden gevormd werd, op dezelfde plaats waar toen kennelijk ook een poel aanwezig was. Deze ondiepe poel is toentertijd door verdamping vrij snel opgedroogd. Door de zeer kalkrijke omgeving was het water in de poel ook erg kalkrijk en er groeiden onder meer kranswieren. Kranswieren binden de aanwezige kalk in het water en als zij afsterven vormen deze dode planten een modderig kalklaagje op de bodem.

De eerste sporen van dieren, waaronder vogels

In de kalkgyttja werden vele honderden sporen van vooral runderen zichtbaar. Daardoor werd duidelijk dat deze poel, rond het jaar 1000, onder andere als drinkplaats is gebruikt door vee, zoals runderen en onbeslagen paarden. Dat wijst op de nabijheid van een boerderij of nederzetting. Leuk was dat voordat deze poel geheel opdroogde er ook andere dieren van deze drinkplaats gebruik hebben gemaakt. Er werden sporen gevonden van (wild) zwijn en Ree, maar nog leuker was, sporen van vogels, zoals eenden, meeuwen, steltlopers van formaat Kievit en vele kleine steltloperjes zoals pleviertjes en strandlopers.

Al deze sporen zijn goed bewaard gebleven als een soort gipsafdrukken. Kennelijk is de kalkgyttja na het belopen door de dieren zeer snel opgedroogd en hard gebakken in de zon. Kort daarna is deze laag met sporen overstoven door de jonge duinen en goed bewaard gebleven onder een laag van minstens vijf meter zand.

Unieke locatie met unieke vondsten

Een andere locatie, die ik 1e stort noem, ligt op circa 1 km van de kust. Hier werd tijdens het graven van het kanaal (omstreeks 1890) het zand aan de westkant van het kanaal als een zandstort opgeslagen. Deze zandstort werd in 1994-1995 weer gebruikt om het kanaal te dempen. Nadat de graafwerkzaamheden waren beëindigd, werd het terrein aan de weergoden overgelaten. Dat betekende dat het vooral met harde wind uit het zuidwesten flink ging stuiven.

Opvallend was, dat niet ver onder het vroegere maaiveld, ook hier harde kalkgyttja veldjes bloot stoven, met daarop honderden verschillende poelslakjes. Dat gaf aan dat ook hier een ondiep meertje had gelegen, wat snel verdampte en even later overstoven was. De waterstand was toen ongeveer vijf meter hoger dan het huidige grondwaterpeil. Wat ik toen ook vond, waren vele honderden langwerpige slakkenhuisjes. Deze slakkenhuisjes meende ik te herkennen als landslakjes, die ik vooral in het beboste binnenduin aantrof op bomen met een ruwe bast. Omdat ik geen verstand heb van schelpen of slakjes verzamelde ik een filmbusje vol. Kort daarna liet ik deze slakjes zien aan Wim Kuijper, die als archeoloog verbonden is aan de Universiteit van Leiden en ook als vrijwillige onderzoeker werkzaam is in de AWD. Hij heeft vooral grote kennis van schelpen en slakjes en heeft al meerdere artikelen geschreven over zijn vondsten in de AWD.

Grote clausilias (*Alinda biplicata*)

Zeldzame regenslakken duiden op bos

Toen Wim de slakjes bekeek, werd hij enorm enthousiast en vroeg waar ik deze slakjes gevonden had, want het bleken zeldzame Grote clausilias te zijn, ook wel regenslakken genoemd, die nog niet eerder als fossiel in de AWD waren gevonden.

Hij vertelde dat deze slakjes vooral voorkomen in goed ontwikkelde oude ongestoorde (oer)bossen. De naam doet veronderstellen dat het flinke slakken zijn, maar in werkelijkheid zijn de huisjes slechts 17 mm lang en 2-3 mm breed. Een oerbos verwachtte ik niet op die locatie, maar later klopte het toch enigszins.

Na een periode met flinke verstuivingen werden op deze locatie merkwaaardige hoopjes aangetroffen, die niet wegstoven. Opvallend was dat deze hoopjes op één lijn lagen in twee rijen naast elkaar. Ik hoopte dat deze vondst de palen van een boerderij zouden zijn, maar bij nader onderzoek bleken het boomstronken te zijn. Dit waren vooral Berken, maar er werd ook een Es gevonden. Er kwamen steeds meer bomen te voorschijn en de stronken waren van bomen, die in dikte varieerden van 25 tot 50 cm. Hier had dus een bos gestaan, want er kwamen uiteindelijk enige tientallen stronken, maar ook omgevallen bomen, tevoorschijn op een oppervlakte van een halve hectare. Een oerbos kon het niet zijn, dan zouden het andere soorten bomen moeten zijn, maar het hoge kalkgehalte van de omgeving heeft waarschijnlijk de doorslag gegeven voor de ontwikkeling van duizenden Grote clausilias.

Wim was er van overtuigd dat er op deze locatie ook nog zeldzamere slakjes moesten voorkomen en hij begon een gedegen onderzoek. Na enige tijd kon hij melden dat hij inderdaad het door hem verwachte slakje, het Bijenkorfje had gevonden, maar ook andere, in de duinen, uitgestorven slakjes zoals Donkere torenslak en Gladde clausilia (deze komen alleen voor in Zuid Limburg) en schreef daar een artikel over.

Er stuift een bosbodem bloot

Na een periode met veel harde wind uit het noorden kwamen succesievelijk donkere grondlagen aan de oppervlakte. De kleur varieerde van donkerbruin tot bijna zwart; het bleek een bosbodem te zijn, dooraderd met boomwortels.

Kort daarna vond ik hier botten van Wild Zwijn, Edelhert, een hele achterpoot van een Ree en twee afwerpstangen van een zes-ender reebok en nog enige andere delen van reeënpoten en een deel van een bekken. Wim vond tijdens het uitzeven van een aantal vaste punten waar hij zand verzamelde, niet alleen schelpjes, maar ook kleine botjes van muizen, zoals Bosmuis, maar ook Noordse Woelmuis. Deze laatste werd al lange tijd als uitgestorven in de AWD beschouwd. Eind 2016 werden echter tijdens een muizeninventarisatie enige Noordse woelmuizen gevangen in de AWD, die als een kleine restpopulatie beschouwd worden.

Tijdens één van Wim's verzamelacties vond hij ook enige grotere botten en hij vermoedde dat het Edelhert zou zijn. Tot zijn verbazing bleek, toen hij de botten aan zijn collega's liet zien, dat het een linker voorpoot van een Bruine Beer was. Dit was zo'n unieke vondst dat de Universiteit de botten liet dateren in Groningen met een koolstofdatering. Het bleek dat de botten van de Beer dateerden van omstreeks het jaar 900 (tussen 880-970).

Dat betekent dat de bosbodem ook ongeveer van die datum, of iets ouder is. Omdat alle botten op een korte afstand van elkaar gevonden werden, kan met enige zekerheid gezegd worden dat al de botten van de dieren die uit de bosbodem gepeuterd werden ook ongeveer uit dezelfde middeleeuwse periode afkomstig zijn. Wim heeft

Er stuift een bosbodem bloot

Bekken en dijbeen van Oehoe

een uitgebreid artikel geschreven over de Bruine Beer in vakbladen, maar ook de landelijke en lokale pers namen dit artikel over.

Het werd nog leuker

Toen ik op een dag weer een monitoringsronde liep in de Van Limburg Stirumvallei op het 1e stort, vond ik een bot dat maar een paar centimeter boven de bosbodem uitstak. Ik zag dat het een kwetsbaar vogelbot was en heb het voorzichtig uitgegraven. Het leek mij een (deel van een) bekken van een grotere vogel, maatje reiger. Met mijn vingers taste ik de grond rondom het bekken af en vond 10 centimeter dieper een bot dat ik op een loopbeen van een reiger hield. Spoedig hierna kon ik het samen met andere vondsten aan Wim Kuijper meegeven voor determinatie bij zijn collega's in Leiden. De meeste zoogdierbotten waren daar wel te determineren, maar met de vogelbotten lukte dat niet. Wim heeft veel moeite gedaan en stuurde de botten naar vele deskundigen in Nederland. De meesten kwamen op Blauwe reiger of Roerdomp maar twijfelden toch. Een ander kwam met de suggestie van Grote Trap. Uiteindelijk stuurde Wim eerst foto's en later de botten naar Jørn Zeiler, archeoloog verbonden aan het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA). Hij is de grootste deskundige op het gebied van vogelbotten. Spoedig daarna kwam de geweldige mededeling, dat hij de botten vergeleken had met de collectie van het GIA en constateerde dat het een bekken en een dijbeen van een Oehoe was.

Dat was wel de laatste vogel waar ik aan gedacht had, maar heel bijzonder. Voor mij was deze vondst zeker zo leuk als de Bruine Beer die daar op ongeveer 15 meter vandaan was gevonden. Enige tijd later zocht ik op dezelfde plaats en vond daar weer enige botten die ook naar Jørn Zeiler werden opgezonden. Het bleken ook Oehoebotten te zijn, maar nu delen van een schouderblad, linker en rechter ravensbeen, ribben en fragment van borstbeen en linker en rechter opperarmbeen. Zo kwam successievelijk de hele Oehoe te voorschijn. Dat is een nieuwe soort voor de AWD, maar ook een beetje late melding.

De toekomst

Uit alle vondsten blijkt dat de lokatie 1e stort een unieke lokatie is die beschermd moet worden tegen grote ingrepen, zoals met zware voertuigen

Nieuw en oud Oehoe-bot, links AWD

Er stuift een mogelijke akker bloot op 1e stort

dwars door de unieke sporen rijden of hier afval storten, zoals onlangs wel werd gedaan. Voorlopig moet geprobeerd worden om het snel dichtgroeien van deze stuiflocatie zo veel mogelijk tegen te gaan. Want met het dieper uitstuiven kunnen bijzondere zaken aan het licht komen. Zo komt er op dit moment ook hier een mogelijk geploegde akker te voorschijn. Hier moet nog door deskundigen naar gekeken worden. Inmiddels is ook een aardewerkscherf gevonden op deze akker, mogelijk Badorf (Karolingisch aardewerk van Duitse makelij).

Samenvatting en conclusie

Op het hele tracé van het Van Limburg Stirumkanaal zijn tijdens en na het dempen van dit kanaal vele archeologische vondsten gedaan. Daarbij is op een aantal plaatsen vastgesteld dat er ook menselijke bewoning is geweest gedurende een periode van Late IJzertijd vanaf circa 200 voor Chr. tot circa 1400-1600 na Chr. Ook latere vondsten van pijpekoppen tot rond 1830 tonen aan, dat er toen mensen hebben rond gelopen. Mogelijk zijn de bewoningsperioden niet aaneengesloten geweest, omdat door hoge waterstanden en later ook overstuivingen de bewoners tijdelijk verdreven werden. Maar duidelijk is dat er regelmatig gewoond en geboerd werd, maar dat er ook vele diersoorten hebben geleefd, waaronder een aantal die niet direct verwacht werden. De meest bijzondere zijn: Wild Zwijn, Edelhert, Bruine Beer en Oehoe.

Wat ook duidelijk is, dat overal waar in de duinen gegraven wordt, aandacht moet zijn voor de archeologie, want eigenlijk is nergens uit te sluiten dat die er niet is. Er valt nog veel te ontdekken!

Dankwoord

Mijn eerste contacten met archeologen ontstonden door mijn vondsten van aardewerkscherven en botten, maar ook door voor mij onverklaarbare bodemstructuren. Mijn dank gaat uit naar de volgende archeologen: Wim Bosman, Wim Kuijper, Ab Lagerweij, André Numan, Bert van der Valk en Jørn Zeiler. Zij hebben mij erg geholpen met de determinaties van de vondsten en uitgelegd wat de bodemstructuur betekende. Vooral Wim Kuijper was erg behulpzaam door mijn vondsten van zoogdierbotten mee te nemen naar zijn collega's van de Universiteit Leiden waar zij ze determineerden. Deze collega's waren: Joyce van Dijk, Inge van de Jagt, Lisette M. Koother en André Ramcharan.

Literatuur

- Bosman.W. 2009: De smalle marge tussen wind en water, Archeologie en landschapsontwikkeling in de Van Limburg Stirum Valle: in Natuuronderzoek AW duinen, jg 19, nr 3, nov.2009, blz. 1-5.
- Duinen. A. van, 1995: Archeologie in de AW duinen, intern rapport, GW Amsterdam.
- Ehrenburg. A. 2001: Kort verslag archeologische verkenning Van Limburg Stirumvallei, GW Amsterdam.
- Kuijper. W.J.2007: Schelpen en planten uit veenlaag in Van Limburg Stirumkanaal: in Natuuronderzoek in de AW duinen, okt 2007, nr3, blz. 1-3.
- Kuijper. W.J. 2016: A late Holocene forest fauna with *Spermodea lamellata*, *Merdigera obscura* and *Cochlodina laminata* in the dunes of Noordwijk, The Netherlands: in Basteria, dec.2016, blz. 195-200.
- Kuijper. W.J. e.a. 2017: One of the last wild brown bears in the Netherlands (Noordwijk): in Lutra 59, blz. 1-5.

- Numan. A.M. 2006: Archeologische waarnemingen in de AW duinen 1995-2004: Zeeveld. in Natuuronderzoek in de AWD, jrg.16/2, blz. 6-8.
- Numan. A.M. 2007: Archeologische waarnemingen in de AW duinen 1995-2004; Deel 3, Van Limburg Stirumvallei: in Natuuronderzoek AWD juli 2007, blz. 3-6.
- Vader. H. 1999: De historie van boerderij 'het Paradijs': in Natuuronderzoek AWD, feb 1999, nr1, blz. 1-4.
- Vader. H. 2000: Van Limburg Stirumvallei geeft geheimen prijs: in Natuuronderzoek AWD, juni 2000, nr2, blz. 1-5.
- Vader. H. 2007: Boeren in de Van Limburg Stirumduinen: in Natuuronderzoek AWD, okt.2007, nr3, blz. 8-9.
- Vader. H. 2007: De oudste bewoners van de AW duinen : in Tussen Duin & Dijk 7 (4), blz 8-11.
- Vader. H. 2011: Pijprokers in de Van Limburg Stirumvallei: in Natuuronderzoek AWD, mrt 2011, nr 1, blz.10-12.
- Vader. H. 2013: Versierde Pijpenkoppen in de Van Limburg Stirumvallei: in Natuuronderzoek AWD, apr. 2013, nr.1,blz. 10.

Met dank aan Wim Kuijper voor het doorlezen en corrigeren van het artikel.

■ *Hans Vader*

Hans Vader, ons inmiddels overleden erelid, oud-redacteur van de Fitis, promotiemedewerker, bestuurslid, excursieleider en noem alles maar op van zijn enorme inzet voor de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, laat ook in dit artikel, dat hij schreef kort voor zijn dood in november vorig jaar, nog eens zien hoe breed zijn belangstelling was voor de natuur en de geschiedenis van de natuur in deze regio. Door een groot kopij-aanbod konden we deze bijdrage helaas niet eerder publiceren.

■ *Fitisredactie*